

Phalonidia manniana
(mannetje; Lindevallei
Wolvega 6 vii 2013;
leg & foto G. Tuinstra.
(zie pag. 24)

Phalonidia udana
(mannetje; Opeinde
16 v 2004;
leg & foto G. Tuinstra).
(zie pag.24)

Gynnidomorpha
alismans
(vrouwetje; Ureterp
1 viii 2008;
leg & foto G. Tuinstra.
(zie pag.24)

waren vorig jaar niet in de top-twintig te vinden, zoals de Gewone breedvleugeluil en de Taxusspikkelspanner, die nu opeens in de top tien stonden. Dit laat zien dat er grote schommelingen mogelijk zijn in opeenvolgende jaren. Heel bijzonder was het plotseling verschijnen van het Koolmotje begin juni (figuur 2). Er moeten vele miljoenen van dit kleine beestje tijdens de invasie in Nederland aanwezig zijn geweest. In mijn vangsten was de invasie duidelijk te merken, maar ook overdag werden op het erf koolmotjes gezien. Rond de tweede helft van juli werden exemplaren van de tweede generatie gevangen en in oktober één vlinder van de derde generatie.

Enkele soorten die in 2015 wel ruimschoots de top twintig haalden, zoals Gewone stofuil (*Hoplodrina octogenaria*), Wapendrager (*Phalera bucephala*) en Vogelkersstippelmot (*Yponomeuta evonymella*) waren dit jaar veel minder vertegenwoordigd. Zo zie je maar, het kan verkeren.

Freek Nijland; freeknijland@kpnmail.nl; www.canterlandseweg18.nl

Niet één, maar drie soorten! Gerrit Tuinstra

Een ieder die zich wel eens bezig houdt met (nacht)vlinders kent ze wel: de Tortricidae ofwel de familie van de bladrollers. Je kunt ze eigenlijk overal tegenkomen en sommige soorten zijn gemakkelijk uit bomen en struiken of kruidige vegetaties op te jagen. Ook zijn er veel soorten die goed op licht komen. Hoewel de bladrollers tot de grote groep van de zgn. micro-nachtvlinders behoren, zijn niet alle soorten heel erg klein. Daardoor, maar vooral ook door de vaak opvallende tekening en soms fraaie kleuren, is deze soortenrijke groep over het algemeen niet de moeilijkste, als het om herkenning van de afzonderlijke soorten gaat.

Ik geef het al aan: ‘over het algemeen’! Want natuurlijk zijn er ook binnen de bladrollers diverse soorten of soortgroepjes die erg op elkaar lijken. Hierbij kan gedacht worden aan verschillende soorten van de genussen *Acleris* (boogbladrollers), *Cnephasia* (spikkelbladrollers) en de veelal wat kleinere *Dichrorampha*'s (wortelmotten).

Ook onder diverse genussen in het begin van de systematische naamlijst – *Phalonidia*, *Gynnidomorpha*, *Aethes*, *Cochylis* – zijn diverse soorten die erg op elkaar lijken, hoewel ook hier veelal fraai getekende en gekleurde vlinders de groepen vertegenwoordigen.

Van de genussen *Phalonidia* en *Gynnidomorpha* zijn beide vier soorten in Nederland bekend, de een wat algemener de ander wat zeldzamer of zelfs zeer zeldzaam.

Voor het genus *Phalonidia* geldt dat er tot voor kort slechts drie i.p.v. vier soorten bekend waren, terwijl die vierde soort toch al heel lang in Nederland voorkwam. Hoe kon dit?

Tijdens een DNA-onderzoek aan Noord-Europese vlindersoorten, bleek dat er onder *Phalonidia manniiana* (muntbladroller) een tweede soort schuil ging, namelijk *Phalonidia udana* (wederikbladroller). Het onderzoek werd gepubliceerd in 2012 en kort daarna is ook in Nederland gekeken of *P. udana* voorkwam tussen het collectiemateriaal van *P. manniiana* en dat bleek inderdaad zo te zijn. In alle grotere collecties waar *P. manniiana* in voorkwam, werd *P. udana* aangetroffen (Groenen et al, 2013)! Dit artikel is op internet te vinden en zeer de moeite waard voor degenen die meer willen weten over de verschillen in uiterlijk alsook de genitaliën van beide soorten. Uiterlijke verschillen zijn er wel, maar eigenlijk alleen goed te zien bij verse exemplaren en dan het liefst in series. In de genitaliën zijn kleine, maar toch duidelijke verschillen tussen beide soorten te zien. Overigens zijn er ook verschillen in biologie. In het artikel van Groenen et al wordt aangegeven dat de rups van *P. udana* in de stengels van wederik (*Lysimachia vulgaris*) en moeraswederik (*L. thyrsiflora*). De rups van *P. manniiana* leeft daarentegen in de stengels van watermunt (*Mentha aquatica*), wolfspoot (*Lycopus europaeus*) en mogelijk andere muntsoorten. Ook in België is men op zoek gegaan naar *P. udana* en ook hier werd de soort in de gecontroleerde collecties aangetroffen in het materiaal van *P. manniiana* (Wullaert et al, 2014). In dit artikel worden eveneens de verschillen tussen de soorten beschreven en afgebeeld.

Het hierboven genoemde (Nederlandse) artikel toont kaartjes met de vindplaatsen van *P. udana* en *P. manniiana*, n.a.v. de controles van de verschillende Nederlandse collecties. De kaartjes laten zien dat beide soorten door vrijwel heel Nederland voorkomen, echter er ontbreken op het kaartje van *P. udana* stippen in Friesland en Groningen. Mede naar aanleiding hiervan, ben ik de exemplaren in mijn eigen collectie gaan controleren. Een tweede reden was een heel andere. Tijdens de jaarlijkse excursie van de NEV-secties Ter Haar (macro-nachtvlinders) en Snellen (micro-nachtvlinders) werden exemplaren van *Gynnidomorpha alismiana* (alismabladerroller) gevonden. Ik was altijd in de veronderstelling dat *G. alismiana* in Nederland een heel zeldzame soort was. Echter na het bekijken van de kaartjes op de websites microlepidoptera en kleine vlinders, bleek dit anders te zijn. Derhalve ging ik op zoek naar de kenmerken van *G. alismiana* en het onderscheid met andere soorten, waaronder *P. manniiana* – en daarmee in feite ook *P. udana*.

In mijn collectie bevonden zich in totaal 16 exemplaren onder de naam *P. manniiana*. Van al deze exemplaren heb ik een genitaalpreparaat gemaakt, nadat ik in eerste instantie gezocht heb naar uiterlijke verschillen. Deze werden gevonden bij m.n. vier exemplaren, die afweken qua kleur, tekening en m.n. formaat.

Voordat de genitaalpreparaten gemaakt werden, was er al het sterke vermoeden dat deze vier exemplaren *G. alismiana* zouden zijn.

Eerst werden van de 12 andere exemplaren genitaalpreparaten gemaakt. Het bleek te gaan om 11 mannetjes en 1 vrouwtje. Aan de hand van de afbeeldingen en beschrijvingen van de genitaliën in de beide artikelen, alsook de afbeeldingen op de resp. Duitse en Engelse websites lepiforum en mothdissection, was mijn conclusie dat het ging om slechts vier exemplaren van *P. manniana* en maar liefst acht exemplaren van *P. udana*, waaronder het ene vrouwtje.

De vindplaatsen van de vier exemplaren van *P. manniana* zijn: Wolvega (Lindevallei; 2013) en Lauwersoog (provincie Groningen; 2009, 2010 & 2011). De vindplaatsen van de acht exemplaren van *P. udana* zijn: Opeinde (2004), Wijnjewoude (Wijnjeterper Schar; 2009), Bakkeveen (2010 & 2011), Lippenhuizen (Lippenhuisterheide; 2011), Twijzel (2012) en Loon (provincie Drenthe; 2009).

Tot slot werden ook van de vier vermeende exemplaren van *G. alismana* genitaalpreparaten gemaakt. Alle vier bleken vrouwtjes te zijn en inderdaad alle vier *G. alismana*. Omdat er enige verwarring ontstaan was, mede door diverse foutieve bijschriften van afbeeldingen in het bladrollerboek van Razowski (Razowski, 2001), werden er nog foto's van de exemplaren gemaakt en naar de Nederlandse bladrollerspecialist Frans Groenen gestuurd en op basis daarvan bevestigde hij ook de soort *G. alismana*, voor de vier exemplaren.

Zoals reeds aangegeven zijn de uiterlijke verschillen tussen *P. manniana* en *P. udana* (**zie foto's pag. 14**) klein. Een van de beschreven onderscheidende kenmerken is de duidelijker geknikte middenband, op ongeveer een derde vanaf de voorrand. Deze knik is bij *P. manniana* veel duidelijker als bij *P. udana*. Daarnaast is die middenband bij *P. udana* minder donker bestoven als bij *P. manniana*. Met name het deel van die band aan de voorrand is bij *P. udana* minder donker bestoven. Dit verschil is op de foto's op pag.16 goed te zien. Voor een zekere determinatie is – zeker bij wat afgevlouener exemplaren – genitaalonderzoek noodzakelijk! Het verschil tussen *P. manniana/P. udana* en *G. alismana* (**zie foto pag. 14**) is duidelijker, o.a. omdat deze laatste iets groter is. De volgende afmetingen (spanwijdtes) werden opgemeten aan de 16 collectie-exemplaren:

- *Phalonidia manniana* 9,5 – 10,5 mm (allen mannetjes)
- *Phalonidia udana* 10,5-12 mm (mannetjes) en 13 mm (vrouwtje)
- *Gynnidomorpha alismana* 13-14,5 mm (allen vrouwtjes)

Literatuur

- Groenen, F., Huisman, K.J. & Doorenweerd, C. *Phalonidia manniana*, een complex van twee soorten: *Ph. manniana* en *Ph. udana* (Lepidoptera: Tortricidae). *Entomologische berichten* 73 (5), 2013.
- Razowski, J., *Die Tortriciden (Lepidoptera, Tortricidae) Mitteleuropas, Bestimmung-Verbreitung-Flugstandort-Lebensweise der Raupen*. Bratislava, 2001.
- Wullaert, S., Verboven, A. & Groenen, F. *Phalonidia udana* (Lepidoptera: Tortricidae), een nieuwe soort voor de Belgische fauna. *Phegea* 42 (1), 2014.

Websites (geraadpleegd februari 2017)

www.lepiforum.de

www.mothdissection.co.uk

www.microlepidoptera.nl

www.kleinevlinders.nl

Macro-nachtvliedwaarnemingen in het Easterskar bij Sintjohannesga Wiebe Poppe

Korte beschrijving van het gebied

Het Easterskar is een laagveenmoeras dat is gelegen nabij het dorp Sintjohannesga. Globaal ligt het gebied tussen Joure, Heerenveen en in het oosten het riviertje De Tjonger. Het Easterskar is ontstaan door de vervening die hier in de 19^e eeuw heeft plaatsgevonden. Na die vervening bleef er een gebied over van uitgeveende sloten, petgaten en stripen. Sinds het Easterskar door het Fryske Gea beheerd wordt als natuurgebied is het een gebied geworden met open water, rietlanden, moerasbos en graslanden. In het recente verleden is de kwaliteit van de waterhuishouding behoorlijk verbeterd, wat met name de kritische plantensoorten ten goede is gekomen.

De waarnemingen

Vanaf 2004 wordt het Easterskar onderzocht op het voorkomen van nachtvlinders. In de jaren 2004 en 2005 was het voor de Vlinderwerkgroep Friesland aangewezen als zgn. speerpuntgebied. De bedoeling van een speerpuntgebied is om in dat jaar een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de aanwezige nachtvliedfauna. In totaal werden over deze 2 jaren 191 soorten macro-nachtvlinders geteld. Vanaf het jaar 2006 volg ik in het Easterskar – met toestemming van It Fryske Gea – de nachtvliedfauna. De waarnemingen worden voornamelijk gedaan met behulp van een sterke lamp (400 W – HPL) en een generator. Als standplaats wordt steeds een plaats gekozen aan de rand van het natuurgebied. In de jaren na 2005 is het gebied bijna elk jaar bezocht met wisselende resultaten. Ook het aantal bezoeken verschilde nogal per jaar, mede als gevolg van wisselende weersomstandigheden.